

Tabanja

Ett exempel på etnografisk fiktion

KIM SILOW KALLENBERG är fil.dr i etnologi och verksam vid institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola. Hennes forskningsintressen berör makt och identitet, med ett särskilt fokus på framför allt genus och klass. I sin avhandling, Gränsland: Svensk ungdomsvård mellan vård och straff (2016), undersökte hon den statliga tvångsvården av ungdomar, med fokus på behandlingspersonalen vid dessa institutioner och deras yrkeskultur. Frågor kring hur ungdomar, behandlingspraktiker och yrkesidentitet bland personalen konstrueras diskursivt står i fokus för analysen.

Uilka är de människor vi möter under våra etnografiska fältarbeten, och vad kan vi egentligen veta om dem med hjälp av de metoder vi har att tillgå? Finns det andra trovärdiga sätt att nå kunskap om våra forskningspersoner och att förmedla deras levnadsöden till andra än dem vi traditionellt använder oss av? Det är de övergripande frågor som den här artikeln behandlar. Texten är uppdelad i två delar: denna kontextualiserande inledning, och ett exempel på det jag väljer att kalla etnografisk fiktion i form av en novell. Här ger jag en inramning till novellen, och diskuterar vilken slags kunskap som jag menar att den här typen av texter kan bidra med. Begreppet etnografisk fiktion har använts på en rad olika sätt, och i min användning av termen rör det sig om fiktion baserad på etnografisk kunskap. I den här inledningen tar jag dock hjälp av andra forskare som diskuterat relationen mellan etnografi och fiktion även på andra sätt. Att skriva – och att skriva om – etnografisk fiktion knyter till exempel an till frågor om kunskapssyn, och om diskussioner om objektivitet och subjektivitet i forskningen.

I boken *Berättelser från insidan: En essä om personliga erfarenheter i psykiatrins historia* (2010) utgår etnologen Lars-Eric Jönsson från skönlitterära verk som skildrat erfarenheter av psykiatrin i sin analys. Jönsson skriver om vilka möjligheter forskare har att studera ett fenomen som psykiatrins historia och konstaterar att ingen kan sitta inne med den totala bilden av historien (2010: 12). Det finns alltid delar vi med våra forskningsmetoder inte kan nå. Jönsson skriver vidare att när romaner – och även memoarer – är undersökningsobjektet kan vi "inte vara säkra på att alla detaljer stämmer med den så kallade verkligheten" (2010:14). Beroende på vilket som

är kunskapsmålet behöver detta dock inte vara ett större problem. Jönsson säger sig framförallt vara intresserad av ”de teman som texterna är uppbyggda av” snarare än ”detaljernas källkritiska precision” (2010: 14). Jönsson bidrar inte själv med skönlitterära skildringar utan analyserar istället redan befintliga sådana för att komma närmare personliga erfarenheter från psykiatri. Andra forskare har däremot själva arbetat litterärt på olika sätt, och vissa har även kallat det de gör för etnografisk fiktion.

En av dessa är antropologen Kristen Ghodsee som i sin monografi *Lost in Transition: Ethnographies of Everyday Life after Communism* (2011) varvar mer traditionella etnografiska kapitel med kapitel hon själv kallar för etnografisk fiktion. I dessa är handlingen berättad i tredje person utifrån en annan människas perspektiv (Ghodsee 2011:61 ff). Amitav Ghosh är en annan antropolog som på senare år i stort sett bara har skrivit skönlitteratur och journalistisk prosa. Ett fältarbete som han bedrev i Egypten resulterade t.ex. förutom en avhandling i antropologi även i en roman med titeln *In an Antique Land* (1992). Ghosh beskriver hur han under fältarbetet förde både fältdagbok och dagbok och att romanen bygger på hans dagböcker från vistelsen. I en intervju med Damien Stankiewicz (2012) uttrycker dock Ghosh en viss skepsis mot att hans bok beskrivs som fiktion. Ghosh menar att det inte finns något fiktivt med berättelsen i *In an Antique Land* även om formen är annorlunda jämfört med den hos en akademisk text.

Vad jag kommer göra i den här artikeln är att själv producera en fiktiv berättelse som utgår från en person jag mötte i mitt etnografiska fältarbete i den statliga tvångsvården av ungdomar. Lars-Eric

Jönssons resonemang om relationen mellan forskarens kunskap och skönlitteratur har varit användbara för mitt tänkande i arbetet med etnografisk fiktion, inte minst för att hans resonemang sätter fingret på hur kunskap kan vara något mer än rena fakta. De psykiatriska institutioner som är arenan för romanerna Jönsson analyserar liknar dessutom de tvångsvårdsinstitutioner som utgör mitt etnografiska fält i och med att de båda är sammanhang som kan förstås som totala institutioner där individer tillbringar hela sina liv, åtminstone under en viss period (jfr Goffman 1961). Även Ghodsees sätt att väva samman etnografi och etnografisk fiktion har inspirerat, liksom Ghoshs sätt att problematisera det sätt på vilket vi använder begreppet fiktion.

En insikt som möjliggör etnografisk fiktion som genre är att det sällan finns några vattentäta skott mellan det objektiva och det subjektiva, mellan det som kan observeras och det som föreställs och tolkas i etnografiskt baserad forskning. Etnologin och antropologin har fört stora inomvetenskapliga diskussioner om detta; t.ex. i form av diskussionen om självreflexivitet. Idag går det knappast att undgå en självreflexiv diskussion i etnografiska studier, och dessa syftar just till att synliggöra den subjektiva påverkan varje forskare har på sitt studieobjekt. Till spänningen mellan objektivitet och subjektivitet hör också diskussioner om hur mycket av det vi når kunskap om är tolkning, och att den subjektiva tolkningen är närvarande redan när vi ställer våra forskningsfrågor. Clifford Geertz (1973) använder begreppet *thick descriptions* för att tala om de beskrivningar vi gör av kulturella skeenden och fenomen som bestående av många lager av tolkning. Poängen är att det som kanske vid ett för-

sta påseende ser ut som rena beskrivningar av händelseförlopp i själva verket rymmer många nivåer av tolkning. Det förment objektiva är i Geertz resonemang djupt subjektivt.

I mitt avhandlingsarbete undersökte jag konstruktioner av ungdomar, behandlingspraktiker och yrkespositioner bland behandlingspersonal i den statliga ungdomsvården (Silow Kallenberg 2016). Empiri skapades genom etnografiskt fältarbete där jag dels observerade vardagen på en institution för unga pojkar, dels intervjuade behandlingsassistenter: den personalkategori som arbetar närmast de intagna ungdomarna. Mycket av det jag såg, hörde, och på andra sätt upplevde i fält finns skildrat i avhandlingen, men många erfarenheter fick inte alls plats i detta format (jfr Pratt 1986:32; Stankiewicz 2012). Mary Louise Pratt (1986) har diskuterat just hur de emotionella aspekter – som är en oundviklig del av de möten med andra människor som etnografiskt arbete innebär – ofta går på tvärs med hur vi som forskare förväntas framställa våra resultat på ett vetenskapligt vis (1986:32). Denna vetenskaplighet innefattar ett ideal av att utplåna det egna subjektet från den färdiga texten, eller åtminstone att tona ner det personliga och känslomässiga i de beskrivningar vi gör (Pratt 1986:32).

En del av mina erfarenheter i fält var väldigt emotionella och svårgräpbara och väckte tankar som fortsätter att följa med mig även efter att jag sedan länge lämnat fältet. En specifik händelse, eller snarare ett specifikt levnadsöde, satte djupa avtryck i mig och det är det jag i den här artikeln vill utforska vidare genom att skildra det i novellform. Att skriva i novellform är något annat än att skriva i formen av vetenskaplig artikel, men jag menar att båda dessa litterära former kan

bidra med kunskap; om än på olika sätt. Genom att använda genren novell kan jag förmedla stämningar och emotionella aspekter som inte så lätt låter sig fångas i traditionellt vetenskaplig text. I intervjun med Stankiewicz säger Amitav Ghosh att den svåraste delen med etnografiska beskrivningar är att vi inte kan ta oss in i människors huvuden för att göra våra observationer (2012:539). Däremot menar han att detta är något som skönlitteraturen möjliggör.

Vad jag vill gestalta i novellen är ett aktuellt och mycket uppmärksammat samhällsproblem: det eskalerande våldet i vissa specifika urbana kontexter. På senare år har flera dödsskjutningar av mycket unga personer skett i storstädernas marginaliserade ytterområden. Den person som är huvudpersonen i min novell – här kallad Issa – blev ett av offren för detta våld. Han var 14 år när jag träffade honom på det särskilda ungdomshem som jag i min avhandling kallar för Viby. Detta var en åtgärd i en lång rad av olika sociala insatser som Issa varit föremål för. Statens särskilda ungdomshem är en slags sista instans för ungdomar med olika typer av riskbeteenden, och hit hade Issa alltså nått redan vid en ålder av 14 år. Hans historia var inte unik i tvångsvårdens kontext och innehöll element som försummelse från föräldrar, personrån, och även våld mot tjänsteman då han och hans nioåriga lillebror vid ett tillfälle knivskurit en polis i samband med ett gripande. Mitt fältarbete på Viby genomfördes under våren och sommaren 2013 och det var också då jag träffade och lärde känna Issa. Issa var en väldigt karismatisk person som ofta bar ett leende i sina ögon, men som samtidigt hade nära till sin ilska och aggressivitet. Han kunde vara långsint efter upplevda oförrätter och vägrade till exempel länge

att prata med en kvinnlig behandlingsassistent som han tyckte hade behandlat honom illa. Issa var snabbtänkt och gav ett intelligent intryck men var samtidigt ointresserad av skolarbete och hittade gärna på invecklade ursäkter för att slippa gå till skolan eller läsa läxor. Issa drömde om att bli fotbollsproffs eller rappare, och vi pratade ofta om musik under mitt fältarbete.

Det är svårt att mäta framgången för tvångsvården; vad den bidrar med vad gäller mindre destruktiva beteenden och förbättrad livskvalitet för ungdomarna när de skrivs ut. Den statistik som finns visar dock inte upp särskilt goda resultat. Claes Levin (1998) har t.ex. visat att cirka 80 procent av pojkarna och cirka 50 procent av flickorna återfaller i missbruk eller kriminalitet efter institutionsvistelsen. Vissa får till och med ett förvärrat beteende när de skrivs ut, kanske för att de träffar andra med destruktiva livsstilar som de knyter kontakt med. Sociologen Howard Becker (1973) har ur ett interaktionistiskt perspektiv skrivit om avvikares identiteter och hur de bekräftas i mötet med andra avvikare. En del pekar på att det är vad som sker när människor tvångsvårdas; att det blir en bekräftelse på avvikaresh stigma (Levin 1998). Många ungdomar går det alltså ganska illa för, och Issa är en av dem som det gick allra sämst för eftersom han inte längre lever. Han fick aldrig ens bli vuxen.

Mot slutet av avhandlingsarbetet, ungefär två år efter att jag avslutat mitt fältarbete, fick jag ett telefonsamtal från en av mina närstående som arbetar i tvångsvården. Han hade också känt Issa och frågade mig om jag hade hört vad som hänt honom. Sedan berättade han att Issa var död, att han hade skjutits i huvudet ungefär en månad innan. Detta som en hämnd

för ett annat mord som Issa sade ha begått på en jämnårig kamrat. Först blev jag chockad. Jag grät en stund över Issa, vars leende ögon jag fortfarande hade en tydlig inre bild av. Sedan blev jag arg. Hur var det möjligt att jag inte hade hört något om hans död på nyheterna? En 16-åring skjuten så brutalt till döds i Sverige mitt under sommarens nyhetstorka. Det borde ha blivit en riksnöhet. Efter lite sökande bland olika nyhetssajter hittade jag till slut en liten notis om händelsen i *Aftonbladet*. Jag hittade också en längre tråd på forumet Flashback om mordet som mest andades en slags glädje över att de kriminella tog livet av varandra så att samhället skulle slippa dem. Det antogs i diskussionstråden att mordet var en del av en kriminell uppgörelse. Kanske var det också det, men det stod inte klart för mig varför detta skulle göra morden mindre tragiska. Jag kunde i alla fall konstatera att vissa liv – som t.ex. Issas – inte förstods som sörjbara (jfr Butler 2009) eller ens särskilt beklagliga i det som fanns att läsa. I Flashbacktråden var det uttalat, och i annan media märktes det genom en talande tystnad. Har du en bakgrund som ungdomsbrotsling, och är du dessutom svart och upp vuxen i miljonprogrammet, så kan du avrättas utan att det knappt märks i media. Det var åtminstone den slutsats jag drog av hur fallet Issa hanterades.

Ungefär samtidigt som jag fick höra att Issa var mördad släppte den svenska sångerskan Cherrie sin genombrottslåt *Tabanja* som för mig tycktes handla om Issa, eller i alla fall om pojkar som han. Ordet *tabanja* är slang och kommer från det turkiska ordet *tabanca* vilket betyder pistol eller handeldvapen. *Tabanja* är lågmäld och långsam med en enkel melodi där sången är det som fokus främst ligger på. Cherris röst sjunger fram korta strofer på ett

Cherrie – Tabanja – YouTube. Källa: <https://www.youtube.com/watch?v=ybYPKRkXAPw>.

Den svenska sångerskan Cherrie i samband med att hon sommarpratade i Sveriges radio, sommaren 2017. Bild ur Aftonbladet. Foto: Fredrik Sandberg.

nästan monotont vis vilket medför att texten framträder klart. Den handlar om våldet i storstädernas ytterområden och i refrängen sjunger Cherrie att "hela orten har tabanja" vilket betyder att alla i förorten bär skjutvapen. I musikvideon till låten finns en scen där Cherrie håller fast en ung pojke, som för att hindra honom från att gå iväg. När hon tappar taget faller han skjuten ner och även de andra unga pojkar som står omkring henne skjuts en efter en ner. Ingen gärningsman syns i bild, utan intrycket är snarare att pojkarna faller offer för en kraft större än en enskild mördare. Kanske kan det förstås som en

symbolisk skildring av de samhällsstrukturer som privilegierar vissa människor och skadar andra. *Tabanja* gjorde ett starkt intryck på mig och i novellen använder jag dess textstrofer som en struktur ifrån vilken den övriga texten utgår. Låten har även fått låna sitt namn till min novell.

Novellen har två berättarröster: Issa själv och en utomstående betraktare. Den andra berättarrösten är någon som betraktar Issa och hans sammanhang lite utifrån, liksom storasystemen i Cherries *Tabanja* som oroar sig för sin lillebror. Storasystemen befinner sig i ett tillstånd av maktlöshet där hon ser vad som händer men upplever att hon inte kan göra något för att ingripa. Detsamma gäller i novellens sista del där den utomstående betraktaren berättar om Issa när han själv inte längre kan göra det; när det inte längre är möjligt att påverka hans livshistoria.

För att återgå till Jönsson, som jag refererade till inledningsvis, så skriver han som sagt om personliga erfarenheter i psykiatrin, och om svårigheten att nå dessa erfarenheter. Jönsson konstaterar att det visserligen går att nå glimtar av patienterna under tiden de vistas i vården; i journaltext och personliga brev, men att det som händer efter utskrivningen i de flesta fall är okänt (Jönsson 2010:12). Detsamma gäller för det fältarbete jag genomfört i tvångsvården. Jag kan egentligen inte veta vad som händer ungdomarna efter att de lämnat institutionen, och undantaget Issa vet jag ingenting om vad som hänt de unga jag mötte i fält. I novellen *Tabanja* gör jag ett försök att skriva fram Issas liv, så som jag föreställer mig det. Jag vill beskriva texten som etnografisk fiktion, eller som ett exempel på en blandgenre där fakta samsas med en stor portion fiktion. Socialantropologen Helena Wulff (2008) har diskuterat att

blandgenrer är något som ofta används av författare, där "[f]ormen är romanens, men innehållet hämtar sitt stoff från biografier, brev och anteckningsböcker" (2008:23). Kraven på vetenskapliga texter är dock annorlunda än dem som ställs på romaner, men kanske kan ändå ny kunskap nås just genom användandet av blandgenrer. Den efterföljande novellen utgör ett försök att nå affektiva nivåer baserat på mitt etnografiska material. Den kan förstås som skönlitteratur och fiktion, men samtidigt bygger den på vetenskapligt producerad kunskap och hade inte varit möjligt att skriva utan denna kunskap.

REFERENSER

- Becker, Howard, 1973. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Butler, Judith, 2009. *Krigets ramar: När är livet sörjbart?* Hägersten: Tankekraft förlag.
- Geertz, Clifford, 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Ghodsee, Kristen, 2011. *Lost in Transition: Ethnographies of Everyday Life after Communism*. Durham: Duke University Press.
- Ghosh, Amitav, 1992. *In an Antique Land*. New Delhi: Ravi Dayal Publisher.
- Goffman, Erving, 1961. *Totala institutioner: Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Jönsson, Lars-Eric, 2010. *Berättelser från insidan: En essä om personliga erfarenheter i psykiatrins historia*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Levin, Claes, 1998. *Uppfostringsanstalten: Om tvång i föräldrars ställe*. Lund: Arkiv förlag.
- Pratt, Mary Louise, 1986. "Fieldwork in common places", i Clifford, J. och Marcus, G. E. (eds.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Silow Kallenberg, Kim 2016. *Gränsland: Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. Huddinge: Södertörns högskola
- Stankiewicz, Damien, 2012. "Anthropology and fiction: An interview with Amitav Ghosh", i *Cultural Anthropology* 2012:27(3): 535–541.
- Wulff, Helena, 2008. "Etnografisk fiktion: Om kvinnors liv i det nya Irland", i *Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift*, 2008:4.

Elektroniska källor

- Cherrie, *Tabanja* <https://www.youtube.com/watch?v=yhYPKRkXAPw>.

Tabanja

Fiktion

VEM RINGDE POLISEN?

Första gången Issa blev gripen hade socialtjänsten larmat om att han inte varit i skolan. De hade dessutom fått *starka indikationer* på att han sålde droger i närområdet. Det fanns en så kallad *hög belastning*

i familjen. Bara en mamma. Ingen fadersfigur. Mamman med *mycket begränsade kunskaper* i svenska språket.

I socialtjänstens LVU-ansökan, den beskrivande delen, anas en frustration över att Issas mamma inte dyker upp på möten som hon skriftligen kallats till.